

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТУ КОДИФІКАЦІЇ ЯК ФОРМИ СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА

У статті досліджуються основні підходи щодо розуміння поняття та змісту кодифікації як однієї із форм систематизації законодавства. З'ясовано сутність систематизації законодавства як правового явища, визначено основні завдання, які ця діяльність дозволяє вирішати, а також окреслено форми систематизації та з'ясовано місце, яке відводиться поміж них кодифікації. На основі аналізу значного масиву наукової літератури сформульовано авторську дефініцію кодифікації. Зокрема, запропоновано розуміти під кодифікацією законодавства таку форму систематизації, яка полягає в упорядкуванні нормативно-правової бази, що регламентує певну сферу суспільних відносин, здійснюється в процесі та результаті діяльності компетентних органів державної влади, як правило, парламенту, шляхом цілеспрямованого впливу на неупорядковану або недостатньо упорядковану та взаємодіючу сукупність нормативно-правових актів і правових норм, які діють у певній сфері суспільних відносин, з метою скасування, зміни, доповнення чинних юридичних норм та встановлення нових, усунення дефектів законодавства (заповнення прогалів в праві, усунення дублювання юридичних норм, протиріч між ними, зменшення кількості нормативних актів з одного і того ж питання), що полягає у докорінній (зовнішній та внутрішній) переробці діючого законодавства шляхом підготовки та прийняття єдиного, стійкого, логічно цілісного та системного нормативно-правового акта (основ законодавства, кодексу, статуту, положення, зводу законів тощо), який у результаті заміщує суттєву частину нормативно-правової регламентації у межах певної галузі права та реалізує галузеутворюючу функцію. Крім того, виділено ознаки (характерні риси) кодифікації законодавства, а також наведено приклади основних видів кодифікаційних актів.

Ключові слова: систематизація законодавства, кодифікація законодавства, форми систематизації законодавства.

Блаживская О. Е. Теоретико-правовой анализ понятия и содержания кодификации как формы систематизации законодательства.

В статье исследуются основные подходы относительно понимания и содержания кодификации как одной из форм систематизации законодательства. Определена сущность систематизации законодательства как правового явления, выяснены основные задачи, которые эта деятельность позволяет решить, а также очерчено формы систематизации и определено место, которое отведено среди них кодификации. На основании анализа значительного массива научной литературы сформулирована авторскую дефиницию кодификации. В частности, предложено понимать под кодификацией законодательства такую форму систематизации, которая заключается в упорядочивании нормативно-правовой базы, которая регламентирует определённую сферу общественных отношений, совершается в процессе и результате деятельности компетентных органов государственной власти, как правило, парламента, путём целенаправленного влияния на неупорядоченную или недостаточно упорядоченную и взаимодействующую совокупность нормативно-правовых актов и правовых норм, которые действуют в определённой сфере общественных отношений, с целью отмены, изменения, дополнения действующих юридических норм и установления новых, ликвидации дефектов законодательства (заполнение пробелов в праве, ликвидация дублирования юридических норм, противоречий между ними, уменьшение количества нормативно-правовых актов по одному и тому же вопросу), что заключается в коренной (внешней и внутренней) переработке действующего законодательства путём подготовки и принятия единого, устойчивого, логично целостного и системного нормативно-правового акта (основ законодательства, кодекса, устава, положения, свода законов и т. д.), который в результате замещает существенную часть нормативно-правовой регламентации в пределах определённой отрасли права и реализует отраслеформирующую функцию. Кроме этого, выделено признаки (характерные черты) кодификации законодательства, а также приведены примеры основных видов кодификационных актов.

Ключевые слова: систематизация законодательства, кодификация законодательства, формы систематизации законодательства.

Blazhivska O. Ye. Theoretical and legal analyses of concept and content of codification as a form of systematization of legislation.

Main approaches to understanding the concept and content of codification as a form of systematization of legislation are examined in the paper. The essence of systematization of law as a legal phenomenon has been defined, the main tasks that this activity allows to solve has been determined and the forms of systematization has been outlined and a place has been found that is given among them to codification. By analyzing a large amount of scientific literature author formulated a definition of codification. In particular, the proposed codification of laws is meant as the form of systematization, which is to regulate the normative and legal base that governs a particular area of public relations, is realised in the process and result of the competent authorities, as a rule, by the parliament, by purposeful influence on unordered or not ordered and interacting set of legal acts and regulations that are applied in a particular area of public relations, in order to cancel, modify, supplement existing legal norms and establish new legislation eliminating defects (filling legal gaps, avoiding of duplication of legal provisions and conflict between them, reducing the number of regulations on the same issue) that is fundamentally (external and internal) processing of current legislation by preparing and adopting a single, consistent, logically coherent and systematic legal act (fundamental principles of legislation, code, statute, provisions of the Laws, etc.) which eventually replaces an essential part of the regulatory and legal regulations within a certain area of law and implements a branch creating function. In addition, the characteristic features of legislature codification have been selected, and the main types of codification instruments have been proposed.

Keywords: systematization of legislation, codification of legislation, form of systematization of legislation.

З перебігом часу у будь-якій державі накопичується значна кількість нормативно-правових актів, які створюються різними правотворчими органами, мають неоднакову юридичну силу, поширюють свою дію на різних суб'єктів та різну територію, а подекуди, зберігаючи свою чинність, уже не відповідають новим потребам життя суспільства. Зважаючи на це, абсолютно природнім є те, що з часом між нормами, закріпленими у цих нормативно-правових актах, виникають протиріччя, які іноді не лише створюють певні перешкоди для ефективної правозастосовної діяльності, а й блокують її через протилежність відображених у них підходів щодо регулювання конкретних суспільних відносин.

Вирішення цієї складної проблеми, що порушує оптимальні основи правового регулювання, полягає в систематизації законодавства [1, с. 6].

Необхідно зауважити, що великих розбіжностей у розумінні систематизації на сьогодні немає. У науковій літературі під нею, як правило, розуміють діяльність, пов'язану з упорядкуванням і удосконаленням законодавчих та інших нормативно-правових актів, зведенням їх у єдину внутрішньо узгоджену систему [2, с. 256], або як визначає її С. С. Алексєєв, діяльність органів держави та інших суб'єктів з впорядкування й удосконалення законодавства, приведення його у певну систему шляхом упорядкування збірників або створення єдиних нормативних актів [3, с. 289].

Подібним чином підходять до визначення систематизації законодавства В. С. Журавський [4, с. 401], В. М. Баранов [5, с. 351], В. М. Хропанюк [6, с. 245], М. С. Кельман, О. Г. Мурашин [7, с. 267] та ін.

Завдяки систематизації долаються суперечності між правовими нормами, відмінюються чи змінюються застарілі норми і створюються нові, що відповідають потребам суспільного розвитку. Вони групуються за певними системними ознаками, зводяться в кодекси, зібрання законодавства й інші систематизовані акти [8, с. 83].

У цілому, як слушно зазначає О. М. Чашин, систематизація дозволяє вирішити широкий спектр завдань, які групуються за такими напрямками.

У сфері правотворчості та правозастосування вирішуються завдання:

- підвищення ефективності нормотворчої діяльності;
- забезпечення поступального розвитку законодавства;
- підвищення якості нормативних правових актів шляхом усунення колізій, прогалин, повторень та оновлення застарілого правового матеріалу;
- формування системи законодавства.

У сфері правової інформації:

- забезпечення суспільства повною, офіційною та достовірною правовою інформацією;

- оперативного пошуку правових норм;
  - створення єдиного і такого, який можна досягнути, інформаційно-правового простору.
- У сфері правосвідомості та правової культури:

- створення необхідних передумов цілеспрямованого правового виховання та просвітництва;
- формування бази для проведення науково-правових досліджень;
- сприяння підготовці кадрів у сфері державно-правової діяльності [9, с. 33].

Щодо форм систематизації, то серед них виділяють інкорпорацію та кодифікацію [10, с. 88; 11, с. 126]. Разом з тим, у науковій літературі існує й інша думка, відповідно до якої поряд з інкорпорацією та кодифікацією існує ще така форма систематизації, як консолідація [2, с. 260; 12, с. 211–214]. В свою чергу, О. С. Піголкін виділив в якості однієї із самостійних форм систематизації законодавства ще облік нормативних актів [13, с. 349].

Зважаючи на те, що у цій науковій статті ми не ставимо перед собою мету дослідити всі форми систематизації, а предметом нашого дослідження є лише кодифікація, то зупинимось більш детально на аналізі сутності та характерних рис останньої.

На сьогодні кодифікації як формі систематизації законодавства присвячено чимало праць. Зокрема, до цієї теми звертались уже згадувані нами С. С. Алексєєв, Ю. С. Шемшученко, В. М. Баранов, В. Н. Хропанюк, Н. М. Оніщенко, С. Н. Братусь, І. С. Самощенко, Д. А. Керімов, О. Ф. Скакун та О. М. Чашин. Значний внесок у розвиток теоретичних уявлень про кодифікацію як форму систематизації законодавства зробили також А. М. Іодковський, В. К. Гришук, Н. М. Пархоменко, Є. В. Погорелов, В. Копейчиков, Є. А. Гетьман та ін.

Проте, незважаючи на наявність значного масиву наукових праць з означеної тематики, спробуємо, узагальнивши останні досягнення юридичної науки, ще раз з'ясувати поняття та зміст кодифікації як форми систематизації законодавства.

Як відомо, історія кодифікацій, а також результатів цієї діяльності – кодексів, кодифікованих законів, зводів тощо – налічує у своєму розвитку понад чотири тисячі років (починаючи з Кодексу Ур-Намму, складеного близько 2100 р. до н. е.). У багатьох країнах світу кодифікаційна діяльність здійснювалась з огляду на здатність останньої об'єднати в єдиному правовому документі всі чинні нормативні акти, а також змінити зміст норм, що містяться в них, тобто певною мірою впорядкувати діючу систему законодавства [14, с. 7–8].

Разом з тим, як зазначає А. Б. Венгеров, сучасна традиція кодифікації бере свій початок з Кодексу Юстиніана (VI ст.), в якому було кодифіковане римське право [15, с. 508]. Саме ця пам'ятка правової думки стала основним предметом рецепції римського права і тому була протягом багатьох століть діючим правом у деяких країнах Західної Європи; на її основі розроблялась у феодальному і буржуазному суспільстві загальна теорія права, вона справила великий вплив на буржуазні кодифікації цивільного права [16, с. 3].

Власне англійський термін «codification» (з лат. *codicem facere* – «робити кодекс») введено в юридичний обіг завдяки британському правникові Джеремі (Ієремії) Бентаму. Вчений вважав, що законодавчі акти за своїм змістом мають бути універсальними, доступними й зрозумілими для кожної людини. Досягнути цього можна виключно в тому разі, якщо звести всі закони в кодекс, тобто єдиний кодифікований акт [17, с. 432]. При цьому, І Бентам активно пропагував ідею необхідності прийняття всезагального цілісного кодексу – так званого «Панноміона», який потрібно було скласти на зрозумілій для всіх мові, а його повнота мала бути настільки абсолютною, щоб не залишити найменшої можливості для тлумачення [18, с. 69].

Значна увага приділялась поняттю «кодифікація» у вітчизняній юридичній науці дореволюційного періоду.

Так, Є. М. Трубецький визначав кодифікацію як «... таке опрацювання діючого права, яке не обмежується приведенням його в порядок, але вносить в нього внутрішній зв'язок та єдність» [19, с. 73]. Проте, на нашу думку, зазначена дефініція не дає відповіді на питання щодо суб'єктів такого опрацювання. Зокрема залишається незрозумілим чи ними можуть бути виключно державні правотворчі органи, чи таку діяльність можуть здійснювати усі, хто має таке бажання.

У своїй праці «Общая теория права» Г. Ф. Шершеневич пропонував розуміти під кодифікацією «опрацювання законодавства, яке спрямоване на приведення діючих законів у систему, з погодженням їх змісту з потребами часу та з погодженням їх один з одним на основі єдності принципів, покладених в їх основу» [20, с. 442].

У довідковій та енциклопедичній літературі радянського періоду зустрічаються визначення кодифікації, у яких найголовніше значення відводиться певному результату, а саме: створенню нового за формою правового акта, кодексу. Наприклад, відповідно до «Толкового словаря

русского языка», виданого у 1935–1940 роках у Москві за редакцією Д. М. Ушакова, «кодифікація – це зведення в єдине систематичне ціле (в кодекс) усієї сукупності діючих законів, виданих за будь-який проміжок часу» [21, с. 424].

Проте така дефініція не розкриває в повній мірі сутність кодифікації як форми систематизації законодавства, оскільки, з одного боку, у ній не враховано, що результатом такої діяльності можуть бути також основи законодавства, зводи, статuti, правила, положення тощо, а з другого – що під час кодифікації законодавець не обмежується викладенням діючих актів; виходячи із загальних принципів даної правової системи, він прагне не просто об'єднати і систематизувати наявні правові акти, а надати в одному акті єдиний, стрункий, внутрішньо узгоджений виклад правових установ, які з максимальною повнотою регулюють певну сферу суспільних відносин [22, с. 475].

Особливий підхід до визначення кодифікації запропонував у своєму дисертаційному дослідженні «Вопросы кодификации законодательства» А. М. Іодковський. Зокрема, вчений розглядав кодифікацію у широкому та вузькому розумінні. У широкому розумінні кодифікація має на меті лише технічно впорядкувати існуюче законодавство, привести діюче законодавство до певної системи, не вносячи при цьому будь-яких змін у суть самих законів. У вузькому розумінні вона пов'язана зі змінами у системі права, становить собою таку систематичну обробку діючого права, за якої та чи інша значима його область приводиться до внутрішньої єдності, при цьому у процесі обробки діючі закони з цієї галузі права перероблюються та доповнюються [23, с. 11]. Таким чином, поняття «кодифікація» для А. М. Іодковського фактично було тотожним поняттю «систематизація».

З критикою такої позиції на сторінках своїх праць виступили С. Н. Братусь та І. С. Самощенко. Вчені зазначали, що впорядкування законодавства може здійснюватись як у формі, коли створюються нові зведені акти, призначення яких внести щось нове у регулювання відносин по суті і змінити попереднє законодавство, так й у формах, не пов'язаних зі створенням зведених актів, коли завдання полягає лише у тому, щоб врахувати і зібрати разом законодавчі матеріали, внести офіційні зміни в тексти актів, виявити і усунути акти, статті, пункти, які фактично втратили значення. У першому випадку мова має йти саме про кодифікацію, а у – другому про інші форми систематизації (інкорпорацію та консолідацію). Виходячи з цього, вчені зробили висновок, що поняття кодифікації не може використовуватись для визначення усієї діяльності з впорядкування законодавства [10, с. 10–11].

Подібним чином підійшов до визначення кодифікації законодавства Ю. І. Дюрягін, який, підкреслюючи її виняткове значення для забезпечення правового регулювання суспільних відносин, писав, що «кодифікація – це найважливіший тип правотворчості, за якого видається єдиний зведений юридично та логічно цілісний, внутрішньо узгоджений нормативний акт (основи, кодекс), який забезпечує найбільш повне, узагальнене і системне регулювання певної сфери суспільних відносин» [24, с. 334].

На сьогодні деякі вчені також намагаються вивести кодифікацію за межі форм систематизації. Наприклад, на думку А. С. Піголкіна, «кодифікація – це форма правотворчості» [25, с. 451]. В свою чергу, В. М. Баранов стверджує, що кодифікація не вкладається в рамки систематизації та становить собою самостійну і основну форму вдосконалення законодавства [5, с. 363].

Таким чином, достатньо дискусійним, на наш погляд, є висновок зроблений Є. В. Погореловим на сторінках монографії «Кодифікаційна діяльність в правовій системі України (загальнотеоретичний аспект)» з-приводу того, що у сучасній літературі немає суттєвих відмінностей у розумінні кодифікації [26, с. 47].

У зв'язку з цим слід погодитись із О. М. Чашиним, який зазначає, що на сьогодні можна зустріти чимало авторських визначень кодифікації, серед яких він виділяє такі:

кодифікація – це вид правотворчості, за якого забезпечується єдине, погоджене та впорядковане нормативне регулювання даного виду відносин і тим самим досягається системний розвиток нормативного матеріалу;

кодифікацію можна визначити як особливий вид систематизації законодавства, який представляє собою вираження норм права, що містяться у нормативних правових актах, які систематизуються, в одному новому кодифікованому акті, з прийняттям якого втрачають законну силу усі ці акти;

кодифікація – найбільш складна і досконала форма систематизації, спрямована на докорінну переробку діючого законодавства;

кодифікація – найбільш складна і досконала форма систематизації, яка представляє собою діяльність, спрямовану на докорінну (зовнішню та внутрішню) переробку діючого законодавства шляхом підготовки та прийняття нового кодифікованого акту [9, с. 41].

У свою чергу, О. Ф. Скакун зазначає, що «кодифікація – спосіб (форма) систематизації законодавчих актів, який полягає в їх удосконаленні через зміну змісту (переробку і узгодження) юридичних норм, пов'язаних загальним предметом правового регулювання, і об'єднання у новий єдиний нормативно-правовий акт». Іншими словами, кодифікація виражається в підготовці та прийнятті нових актів, у які заносяться узгоджені між собою як норми старих актів, що виправдали себе, так і нові нормативні розпорядження [2, с. 256].

Зазначена позиція цілком узгоджується з думкою, висловленою О. І. Ющиком, про помилковість твердження, що в процесі кодифікаційної діяльності здійснюється перегляд чинного законодавства і що кодифікація «означає якісний стрибок від старого до нового стану в розвитку того чи іншого соціального явища або процесу». У зв'язку з цим учений зазначає, що так реалізується «принцип оновлення» при створенні кодифікованих актів, і «поряд із переробленими нормами кодифікаційний акт завжди містить правові приписи, видані уперше». При цьому нові юридичні норми і нові нормативні положення – не одне й те саме. Через нові нормативні положення можуть удосконалюватися (доповнюватися, чіткіше формулюватися тощо) запроваджені раніше в правову систему юридичні норми [27, с. 81].

Також достатньо переконливим, на нашу думку, є визначення кодифікації, запропоноване О. І. Ющиком. Зокрема, вчений наводить наступну дефініцію: «кодифікація законодавства – це така форма його систематизації, яка передбачає системне упорядкування відповідних юридичних норм у рамках правових інститутів, закріплення галузевої структури законодавства та розвиток правових інститутів і галузей законодавства як органічних складових єдиної системи законодавства шляхом уніфікації положень чинних нормативно-правових актів однакової юридичної сили і зведення їх до єдиного кодифікаційного акта» [27, с. 81–82].

Разом з тим, незважаючи на певну розбіжність підходів щодо визначення поняття кодифікації законодавства спільним для переважної більшості вчених є виділення таких її ознак (характерних особливостей):

- 1) це діяльність тільки компетентних державних органів, що має правовий характер;
- 2) кінцевий результат кодифікації – створення нового нормативно-правового акта, який за своїм змістом суттєво відрізняється від попередніх;
- 3) за своєю суттю кодифікаційний акт є зведеним актом, оскільки він охоплює норми, які раніше містилися в різних нормативно-правових актах, хоча регулювали однорідну сферу суспільних відносин;
- 4) кодифікаційний акт є основним серед актів, які діють у певній галузі суспільного життя;
- 5) нормативно-правові акти, що створюються в результаті кодифікації, розраховані на досить тривалий час регулювання суспільних відносин. Вони враховують можливі зміни в житті і здатні регулювати суспільні відносини, що виникатимуть у майбутньому [8, с. 85–86; 28, с. 13–14].

Є. В. Погорелов доповнює зазначений перелік ще двома ознаками (характерними особливостями), які полягають у тому, що кодифікація:

- 1) впорядковує не тільки форму законодавства, а його зміст; в процесі кодифікації скасовуються, змінюються, доповнюються чинні юридичні норми, встановлюються нові, в зв'язку з чим вона розглядається і як форма систематизації законодавства, і як вид правотворчості (законотворчості);
- 2) усуває дефекти законодавства: заповнює прогалини в праві, усуває дублювання юридичних норм, протиріччя між ними, зменшує кількість нормативних актів з одного і того ж питання [26, с. 48].

У свою чергу, серед кодифікаційних актів виділяють такі основні види:

- 1) основи законодавства – нормативно-правові акти, що встановлюють найважливіші положення (основні начала) певної галузі права чи сфери державного управління. Така форма кодифікації є поширеною у федеративних державах;
- 2) кодекс – найбільш поширений вид кодифікаційних актів, які діють в основних сферах суспільного життя, що потребують правової упорядкованості (Кримінальний кодекс, Цивільний кодекс тощо);
- 3) статут, положення – кодифікаційні акти спеціальної дії, які видаються не тільки законодавчими, але й іншими правотворчими органами (наприклад, урядом) [8, с. 86].

Ще одним видом кодифікаційних актів, на думку Д. А. Керімова, є звід законів, який він називає кодифікаційним збірником, що об'єднує законодавство в переробленому вигляді, вносить у нього суттєві зміни [29, с. 130]. Звід законів відносять до кодифікаційного акта також В. С. Нерсисянц [30, с. 447], О. Я. Рогач [31, с. 23], Р. М. Романов [32, с. 349].

Таким чином, кодифікація законодавства – це явище складне та багатоаспектне, яке з упевненістю можна назвати показником зрілості правової системи.

Беручи до уваги вищевикладене, спробуємо сформулювати власне авторське визначення кодифікації.

Отже, кодифікація законодавства – це така форма систематизації, яка полягає в упорядкуванні нормативно-правової бази, що регламентує певну сферу суспільних відносин, здійснюється в процесі та результаті діяльності компетентних органів державної влади, як правило, парламенту, шляхом цілеспрямованого впливу на неупорядковану або недостатньо упорядковану та взаємодіючу сукупність нормативно-правових актів і правових норм, які діють у певній сфері суспільних відносин, з метою скасування, зміни, доповнення чинних юридичних норм та встановлення нових, усунення дефектів законодавства (заповнення прогалин в праві, усунення дублювання юридичних норм, протиріч між ними, зменшення кількості нормативних актів з одного і того ж питання), що полягає у докорінній (зовнішній та внутрішній) переробці діючого законодавства шляхом підготовки та прийняття єдиного, стійкого, логічно цілісного та системного нормативно-правового акта (основ законодавства, кодексу, статуту, положення, зводу законів тощо), який у результаті заміщує суттєву частину нормативно-правової регламентації у межах певної галузі права та реалізує галузеутворюючу функцію.

Список використаних джерел:

1. Шемшученко Ю. С. Теоретичні засади подолання колізій у законодавстві України [Текст] / Ю. С. Шемшученко // Колізії у законодавстві України: проблеми теорії і практики. – К. : Генеза, 1996. – С. 6–7.
2. Скаун О. Ф. Теорія держави і права [Текст] : підручник / О. Ф. Скаун. – Харків : Консум, 2001. – 656 с.
3. Теория государства и права [Текст] : учебник / [С. С. Алексеев, П. Т. Васильков, И. Я. Дюрягин и др.] ; под ред. С. С. Алексеева. – М. : Юрид. лит., 1985. – 480 с.
4. Теорія держави і права. Академічний курс [Текст] : підручник / [О. В. Зайчук, В. С. Журавський, О. Л. Копиленко та ін.] ; за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 688 с.
5. Теория государства и права [Текст] : учебник / [В. К. Бабаев, В. М. Баранов, Н. В. Витрук, В. Б. Исаков, В. Н. Карташов и др.] ; под ред. Бабаева В. К. – М. : Юристь, 2003. – 592 с.
6. Хропанюк В. Н. Теория государства и права [Текст] : учебник для высших учебных заведений / В. Н. Хропанюк. – М. : Издательство «Интерстиль», «Омега-Л», 2008. – 384 с.
7. Кельман М. С. Загальна теорія держави і права [Текст] : підручник / М. С. Кельман, О. Г. Мурашин. – К. : Кондор, 2006. – 477 с.
8. Оніщенко Н. М. Кодифікація та інкорпорація як методи систематизації законодавства [Текст] / Н. М. Оніщенко // Правова держава: Щорічник наукових праць. – 1997. – Вип. 8. – С. 82–87.
9. Чашин А. Н. Теория юридической систематизации [Текст] : монография / А. Н. Чашин. – М. : Дело и Сервис, 2010. – 208 с.
10. Теоретические вопросы систематизации советского законодательства [Текст] : монография / [Астрахан Е. И., Беляева З. С., Братусь С. Н., Брауде И. Л. и др.] ; под ред. Братусь С. Н., Самошенко И. С. – М. : Госюриздат, 1962. – 575 с.
11. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави [Текст] : навч. посіб. / П. М. Рабінович. – Львів: Край, 2007. – 192 с.
12. Москвин С. С. Законодательная техника [Текст] : монография / С. С. Москвин, А. С. Пиголкин ; под ред. Д. А. Керімова. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1965. – 143 с.
13. Проблемы общей теории права и государства [Текст] : учебник для вузов / [Н. В. Варламова, В. В. Лазарев, В. В. Лапаева и др.] ; под. общ. ред. академика РАН, д.ю.н., проф. В. С. Нерсисянца. – М.: НОРМА, 2004. – 832 с.
14. Гетьман Є. А. Кодифікація законодавства України: загальна характеристика, особливості, види [Текст] : [монографія] / Є. А. Гетьман. – Х. : Право, 2012. – 192 с.

15. Венгеров А. Б. Теория государства и права [Текст] : учебник для юридических вузов / А. Б. Венгеров. – М. : Новый Юрист, 1998. – 624 с.
16. Перетерский И. С. Дигесты Юстиниана. Очерки по истории составления и общая характеристика [Текст] / И. С. Перетерский. – М. : Госюриздат. – 1956. – 129 с.
17. Российская юридическая энциклопедия [Текст] / Под ред. А. Я. Сухарева. – М. : Изд. «ИНФРА-М», 1999. – 1110 с.
18. Кабрияк Р. Кодификация [Текст] : монографія / Р. Кабрияк. – М. : Статут, 2007. – 476 с.
19. Ткаченко В. Д. Значення принципу законності при здійсненні кодифікації [Текст] / В. Д. Ткаченко // Правова система України: теорія і практика: Тези доповідей і наукових повідомлень наук.-практ. конф. (Київ, 7-8 жовтня 1993 р.). – К., 1993. – С. 72–74.
20. Шершеневич Г. Ф. Общая теория права / Г. Ф. Шершеневич. – М. : Изд. Бр. Башмаковых. – 1911. – 512 с.
21. Толковый словарь русского языка: в 4 т. [Текст] / [Г. О. Винокур, Б. А. Ларин, С. И. Ожегов, Б. В. Томашевский, Д. Н. Ушаков]; под ред. Д. Н. Ушакова. – М. : Государственный институт «Советская энциклопедия». – 1935–1940. – Т. 1. – 1567 с.
22. Теория государства и права [Текст] : учебник / [Н. Г. Александров, Ф. И. Калинычев, А. В. Мицкевич, А. Л. Недавний, И. С. Самошенко, В. А. Туманов, А. Ф. Шебанов]. – М. : Юридическая литература, 1968. – 640 с.
23. Иодковский А. Н. Вопросы кодификации законодательства [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук / А. Н. Иодковский. – М., 1948. – 189 с.
24. Проблемы теории государства и права [Текст] : учебник / [С. С. Алексеев, И. Я. Дюрягин, В. Б. Исаков и др.] ; под ред. С. С. Алексеева. – М. : Юрид. лит., 1987. – 448 с.
25. Теория государства и права [Текст] : учебник / [Пиголкин А. С., Головистикова А. Н., Дмитриев Ю. А., Саидов А. Х.] ; Под ред. А. С. Пиголкина. – М. : Юрайт-Издат, 2006. – 613 с.
26. Погорелов Є. В. Кодифікаційна діяльність в правовій системі України (загальнотеоретичний аспект) [Текст] : монографія / Є. В. Погорелов. – Х. : Ніка Нова, 2012. – 167 с.
27. Кодифікація законодавства України: теорія, методологія, техніка [Текст] : монографія / [Ю. С. Шемшученко, О. І. Ющик, Л. М. Горбунова, М. О. Теплюк, Л. В. Гульченко, В. І. Риндюк] ; за заг. ред. О. І. Ющика. – К. : Парламентське вид-во, 2007. – 208 с.
28. Пархоменко Н. М. Кодифікація законодавства України: історія, стан та перспективи [Текст] / Н. М. Пархоменко // Проблеми вдосконалення та кодифікації законодавства України на сучасному етапі: Матеріали всеукраїнської наукової конференції молодих учених (Київ, 11 квітня 2012 р.). – К. : Вид-во «Юридична думка», 2012. – С. 12–16.
29. Керимов Д. А. Культура и техника законотворчества [Текст] : монографія / Д. А. Керимов. – М. : Юрид. лит., 1991. – 160 с.
30. Нерсесянц В. С. Общая теория права и государства [Текст]: учебник для юридических вузов и факультетов / В. С. Нерсесянц. – М. : Издательство НОРМА, 2000. – 552 с.
31. Рогач О. Я. Поняття теоретичних основ та форм систематизації законодавства [Текст] / О. Я. Рогач // Держава і право. Юридичні і політичні науки: зб. наук. пр. – К. : Ін-т держави і права НАН України, 2001. – Вип. 9. – С. 18–28.
32. Теория государства и права [Текст] : учебник / [З. Ш. Гафуров, Г. И. Денисов, В. Н. Жуков и др.] ; под общ. ред. О. В. Мартышина. – М. : Норма, 2007. – 496 с.

* Блажівська Оксана Євгенівна – кандидат юридичних наук, доцент кафедри інтелектуальної власності юридичного факультету Київського національного університету імені Т. Г. Шевченка.